

Robert Dorsman

Over de vertaling van *Barracoon*
Nawoord bij de Nederlandse vertaling

Robert Dorsman (1955) is sinds 1986 actief als vertaler. Hij vertaalt proza en poëzie van talloze Zuid-Afrikaanse schrijvers en dichters uit het Engels en het Afrikaans. Zijn meest recente vertaling is Ingrid Winterbachs roman Die troebel tyd onder de titel Roerige tijden. Hij vertaalde al het proza en de poëzie van Antjie Krog (de poëzie deels samen met Jan van der Haar en Alfred Schaffer. Gedrieën vertaalden zij Krogs bundel Medeweten, een vertaling die hun een nominatie voor de Filter Vertaalprijs 2016 opleverde). Samen met Adriaan van Dis stelde hij een bloemlezing samen met de honderd mooiste gedichten in het Afrikaans met als titel O wye en droewe land. Hij vertaalt ook Britse, Caribische, Afrikaanse en Amerikaanse literatuur, o.a. van John Updike, Colson Whitehead, Bryan Washington, Alice Walker (allen vs), Chinua Achebe (Nigeria), Kamau Braithwaite (Cariben), Gerard Woodward en Johnny Pitts (beiden GB). VertaalVerhaal dankt uitgeverij De Geus voor de mogelijkheid dit nawoord hier te publiceren.

Over de vertaling van *Barracoon*

Vertalen is niet anders dan het *herschrijven* van een oorspronkelijke tekst. Alle *herschrijven*, met welk oogmerk ook, is de weerspiegeling van een zekere ideologie en een poëtica en als zodanig manipuleert dit *herschrijven* de literatuur op een bepaalde manier om haar te laten functioneren in een gegeven maatschappij. *Herschrijven* is manipulatie, staat in dienst van macht en draagt op zijn best bij aan de evolutie van een literatuur en een samenleving.

Uit: *Translation, History, and Culture* (1990), Susan Bassnett en André Lefevere [vertaling fragment: Robert Dorsman]

Ons leven heeft geen betekenis, geen diepte zonder de witte blik. En mijn hele schrijversbestaan is erop gericht geweest om ervoor te zorgen dat die witte blik in geen van mijn boeken de overhand kreeg.

Toni Morrison

White people are white people
They are burning the world.
Black people are black people
They are the fuel.
White people are white people
They must learn to listen.
Black people are black people
They must learn to talk.

Uit: *Ofay-Watcher, Throbs-Phase*, Mongane Wally Serote (Zuid-Afrika, geboren in 1944)

Een heikel punt binnen het vertalersvak is het vertalen van dialect, in dit geval het zwart-Amerikaanse Engels van Oluale Kossola, of Cudjo Lewis zoals hij in de Verenigde Staten werd genoemd, dat tot ons komt door de bemiddelende rol van Zora Neale Hurston. Bemiddelend, omdat Hurston tussen haar subject en de vertaler en de lezer in staat. Lewis' woorden komen tot ons via Hurston. Wij weten niet wat zij weglaat uit zijn relaas, wij weten niet hoe zij zijn woorden noteerde in de drie maanden waarbinnen zij hem interviewde. Stemopnameapparatuur bestond nog niet. Misschien heeft ze zijn woorden gestenografeerd, maar hieromtrent tasten we in het duister.

Bij lezing van het Engelse origineel hoor je bijna de ‘slur’ en de ‘twang’ van de klanken die horen bij het diepe Zuiden van de VS, met staten als Mississippi, Alabama en Georgia waar flagrant racisme en segregatie nog tot op de huidige dag voortbestaan. ‘Y’all’ (you all), ‘You unnerstand me?’ ‘I done tol’ you before’ (I told you before) en ‘brung’ als de onvoltooid verleden tijd en het voltooid deelwoord van ‘to bring’ (brought-brought). Uitdrukkingen als deze lijken willekeurige verbasteringen, maar er zit een grammaticaal stelsel achter met alle syntactische complexiteit en logica van welke andere taal ook.

In het zwart-Amerikaanse Engels van Cudjo Lewis ligt dit taalaspect nog gecompliceerder doordat hij als bewoner van West-Afrika (Isha Yoruba, woonachtig in het vroegere Dahomey, het huidige Benin) Yoruba als moedertaal had en als negentienjarige tot slaaf gemaakte in de Maafa¹ bij aankomst in Alabama Amerikaans leerde spreken. De taal die hij bezigt, zijn idiolect, is bepaald door zijn afkomst als tot slaaf gemaakte, als overlevende van de slavenhandel, als selfmade man tegen wil en dank in Amerika. Hij is op jeugdige leeftijd weggevoerd uit Afrika en draagt een trauma met zich mee. Voeg daarbij zijn ongelukkige leven in Amerika en de vroegtijdige dood van zijn kinderen (behalve zijn dochter) en zijn vrouw. Taal en levensverhaal vallen samen.

Lewis’ taal kenmerkt zich door schijnbare versimpeling en verhaspeling van het Engels. Een paar zinnen volstaan om duidelijk te maken op welke problemen de vertaler stuit: ‘My grandpa, you unnerstand me, he got de great big compound. He got plenty wives and chillun. His house, it is de center de compound. In Affica soil de house of de husband it always in de center and de houses of de wives, dein in a circle round de house dey husband live in.’ De spelling van een aantal afwijkende woorden valt op: unnerstand, de, chillun, Affica, dein, dey. Het enige moeilijke woord is compound, in dit geval een op zichzelf staande groep woningen, een omheind gebied, hier betekent het: *kraal*, een woord dat we sinds 1652 in het Nederlands kennen en dat is afgeleid van het Portugese *curral* (van *correr*, rennen).

Zoals iedereen bij lezing van deze tweetalige editie kan nagaan volgt de vertaling het Engels vrij letterlijk: ‘Mijn grootvader, begrijp je, die had een hele grote kraal. Hij had volop vrouwen en kinderen. Zijn huis, dat stond in het midden van de kraal. Op Afrikaanse bodem staat het huis van de man altijd in het midden en de huizen van de vrouwen die staan in een cirkel rondom het huis waar hun man woont.’ Om redenen van sfeer en stijl heb ik gekozen voor die/dat-constructies als in: Zijn huis, dat stond... en de huizen van de vrouwen die staan (i.p.v. zijn huis stond... en de huizen van de vrouwen staan...). In de vertaling zijn verder alle afwijkende elementen uit de brontaal weggefallen. Geen greintje meer van de ruis van ‘slur’ en ‘twang’, maar begrijpelijk, leesbaar Nederlands, met een sprankje AGN (Algemeen Gesproken Nederlands) erin. En geen ‘kinders’ voor ‘chillun’. Het dialectisch karakter is in de vertaling verdwenen. Dat kan ook bijna niet anders, omdat dialect regionaal bepaald is. Register (niveau of stijl van taalgebruik, passend voor een bepaalde situatie) kun je vertalen, formeel, neutraal en informeel, maar met iemands tongval is het anders gesteld. Ik kon Cudjo Lewis niet als een Surinamer of iemand van de Cariben laten

spreken, om de doodeenvoudige reden dat hij geen Surinamer wás en ook niet van de Cariben kwam, laat staan Brabander, Limburger, Fries of Achterhoeker was. Wat overblijft is dus AGN. De vertaler is gedwongen tot praktische beslissingen en oplossingen. Welke keuzen hij ook maakt, vrijwel altijd staan ze haaks op het origineel, zeker in dit specifieke geval. Het ging bij *Barracoon* ook niet om slechts een regel met regionale tongval, een alinea met zwart-Amerikaans-Engels, zoals bijvoorbeeld in *Huckleberry Finn* van Mark Twain, of *If Beale Street Could Talk* van James Baldwin, maar een relaas dat negentig bladzijden lang doorgaat, van Lewis' leven in Afrika tot aan het afscheid van Hurston, wanneer de vraaggesprekken die ze met hem voerde achter de rug zijn.

Keuze voor een tweetalige uitgave

Hurston hechtte eraan het dialect, of idiolect, van Oluale Kossola/Cudjo Lewis tot zijn recht te laten komen – zoals in de inleidende teksten wordt beschreven. In september 1931 overwoog ze een aanbod van uitgeverij Viking, die het manuscript alleen bewerkt en dus niet in dialect wilde uitbrengen. Daar verzette Hurston zich heftig tegen. Het dialect was van wezenlijk belang en maakte het verhaal des te authentieker. Hurston wilde niets van zo'n ingreep weten. Wellicht is dat de reden geweest waarom *Barracoon* niet door uitgevers werd geaccepteerd. Als onderzoekster van Afro-Amerikaanse volkskunst werkte ze vaker met streektaal. Het gebruik van dialect in haar roman *Their Eyes Were Watching God* (vertaald als *En ze keken naar God*) kwam haar op lof te staan, maar ook op kritiek. De filosoof en criticus Alain Locke (ook wel de vader van de Harlem Renaissance-beweging² genoemd) vond het een welkome afwisseling van zoveel 'gebrekkige *couleur locale*-fictie' over zwarten. De schrijver Richard Wright daarentegen vond dat Hurston juist een aspect van het zwarte leven cultiveerde dat 'curieus' was, grappig, schilderachtig, boertig, op het neerbuigende en laatdunkende af. Wright schreef dat Hurston in haar dialogen slechts de 'psychologische beroeringen van de volkse geest van de zwarte in al zijn simplicitéit vastlegde' en vergeleek haar techniek met die van een 'minstrel show', die bedoeld was om het witte publiek te behagen.

Het belang dat Hurston zelf aan dialect hechtte maakt het alleen maar lastiger om dit cruciale aspect van het relaas van Cudjo Lewis – de weergave van zijn woorden in dialect – zomaar helemaal weg te vertalen. Dat is de hoofdreden waarom gekozen is voor een tweetalige editie: om toch zoveel mogelijk recht te doen aan de wensen van auteur Hurston, die weigerde in te gaan op het aanbod van uitgevers die alleen een bewerking in gangbaar Amerikaans wilden uitbrengen, zoals Viking. Hurston wilde Cudjo Lewis' unieke verhaal zo authentiek mogelijk te boek stellen, temeer omdat dit nu eenmaal haar antropologische benadering was en zeker niet om een wit publiek te behagen.

Omdat in de vertaling veel wegvalt van juist die taalaspecten en antropologische elementen die voor Hurston heilig waren, lijkt deze tweetalige uitgave de meest respectvolle keuze.

Woorden als vergif

In het complexe proces van vertalen gaat het om het maken van afwegingen. Dat geldt zeker voor het vertalen van dialect. Uit puur linguïstisch oogpunt lijkt vertaling van dialecten en regionale talen vrijwel onmogelijk. Daar komt nog iets bij. Wanneer je, zoals Zora Neale Hurston met Cudjo Lewis deed, een personage in dialect laat praten, dan krijgt dat personage naast een herkenbare gevoelswaarde een kwetsbare marginale stem en worden bewust of onbewust politieke en sociale thema's aangekaart. Ook in ons tijdgewricht zijn alle keuzes die we maken op het vlak van vertaalde zwarte literatuur politiek geladen, of we dat nu willen of niet. Uit de reacties van schrijvers en activisten van kleur op vertalingen van *zwarte* auteurs door *witte* vertalers blijkt dat er op dit punt tal van gevoeligheden en controverses liggen. Als oud-antiapartheidsactivist ben ik me deze gevoeligheden en controverses zeer bewust. In 1984 al – toen de apartheid in Zuid-Afrika dieptepunt op dieptepunt bereikte en de strijd ertegen verhevigde – legde Philomena Essed met haar beroemd geworden *Alledaags racisme* in Nederland de kiem voor het hedendaagse racismedebat en ondergroef zij de mythe van het tolerante Nederland door te wijzen op wit superioriteitsgevoel, de lijnen doortrekkend naar kolonialisme, antisemitisme en hedendaags racisme. Meer in het algemeen schrijft de antropologe Gloria Wekker: 'In Zuid-Afrika en de Verenigde Staten doen ze aan ras, maar op de een of andere miraculeuze wijze is dat aan ons voorbijgegaan. Niettemin hebben we natuurlijk een verleden van 400 jaar koloniaal regime. Dat hebben we opgeslagen in onze hoofden en harten. En van daaruit handelen we en voelen we. Het is tijd dat we dat culturele archief naar boven halen en het onttakelen. Want dat culturele archief zit ons eigenlijk nog steeds dwars. Dus ik heb ook een aantal boodschappen mee te geven aan witte mensen, aan witte jongeren met name. Ras is ook van toepassing op witte mensen.'

Meer toegespitst op de literatuur schrijft de filosofe Grâce Ndjako dat witte vertalers zich onvoldoende rekenschap geven van de aard en het belang van het werk van zwarte schrijvers. Zij betoogt dat vertalers van kleur, zwarte denkers en activisten onmisbaar zijn om tot waardevolle vertalingen te komen. De Belgische filmmaakster en schrijfster Neske Beks ten slotte pleit voor meer respect voor zwart cultureel erfgoed en waarschuwt voor het gebruik van voor zwarten kwetsende woorden. Ze citeert Maya Angelou: 'Het b-woord en het n-woord zijn als vergif, of je het vergif nu uit een fiool haalt of in beiers kristal giet, vergif blijft het.'

‘Gewoon’ Nederlands

Los van alle *theoretische* overwegingen die bij het vertalen van een complexe tekst als die van Hurston/Kossola een rol spelen, heb ik me bij de beslissing om ‘gewoon’ Nederlands te maken van Cudjo Lewis’ Engels om puur *praktische* redenen laten leiden door wat Han van der Vegt te berde bracht over zijn werkwijze bij de vertaling van *Omeros* van Derek Walcott. Wat voor Cudjo Lewis geldt, geldt ook voor de personages in Derek Walcotts lange gedicht over diens geboorte-eiland St Lucia. Walcotts Engels ‘komt op ons soms moeizaam over,’ schrijft Van der Vegt. ‘Soms niet heel nadrukkelijk, maar Walcott wijkt behoorlijk vaak af van standaard-Engels.’ Van der Vegt schrijft over zijn werkwijze bij het vertalen van *Omeros* vervolgens: ‘Ga je dat [pidgin] letterlijk vertalen dan krijg je een soort Klukkluk-Nederlands [Klukkluk is de ‘indiaan’ uit de VARA-tv-kinderserie Pipo de Clown, die liep van 1958-1980; RD], waardoor de inwoners ineens nogal dom lijken. Dat wilde ik niet. Dit soort talen is even geschikt om je in uit te drukken als andere, door grotere groepen gesproken talen. Ook het vertalen van dit Engels in een Nederlandse regionale taal zou rare associaties hebben opgeleverd. Vandaar dat ik ervoor gekozen heb om de taal van de eilandbewoners te vertalen in “gewoon” Nederlands’.

Deze zinnige redenering van Van der Vegt heb ik bij het vertalen van dit boek ter harte genomen. Mijn uiteindelijke streven daarbij was recht te doen aan de universele humaniteit van Cudjo Lewis/Oluale Kossola en zijn levensverhaal in ‘gewoon’ Nederlands voor het voetlicht te brengen.

(Met dank aan Sherman de Jesus)

Noten:

¹ Over rampen gesproken. De Maafa (ramp in het ki-Swahili) is vergelijkbaar met de Shoah (ramp in het Hebreeuws), de moord op ca. zes miljoen Joden in WOII, en de Nakba (ramp in het Arabisch), de Palestijnse exodus vanaf mei 1948 na de onafhankelijkheidsverklaring van Israël, toen zo’n 750.000 Palestijnen van huis en haard werden verdreven – op een totale Arabische bevolking van een miljoen, Israël telde toen 600.000 Joodse inwoners. Gedegen historisch onderzoek maakt melding van 12,5 miljoen gedeporteerde Afrikanen van 1501-1875 (zie www.slavevoyages.org).

² De Harlem Renaissance-beweging (jaren twintig van de vorige eeuw) bestond uit tal van bekende zwarte kunstenaars, musici, schrijvers en intellectuelen, onder wie W.E.B. Du Bois, Marcus Garvey, Josephine Baker, Langston Hughes, Augusta Savage, Alain Locke, Louis Armstrong, Count Basie, Cab Calloway, Duke Ellington en Billie Holiday. Hurston was in 1925, ze was toen 24, naar New York afgereisd. Daar ontmoette ze tal van zwarte schrijvers binnen de Harlem Renaissance. Tot haar vrienden- en kennissenkring behoorden alle belangrijke zwarte literaire figuren uit die tijd (aangevuld met witte schrijvers als Carl Van Vechten en Sinclair Lewis, de eerste Amerikaan die de Nobelprijs voor literatuur ontving, in 1930).

Bronnen:

http://www.saha.org.za/nonracialism/black_man_youre_on_your_own.htm

<https://www.nemokennislink.nl/publicaties/doe-effe-normaal-oke/>

<https://pdfs.semanticscholar.org/eb8f/1b027ef153180e0f8b419d146440ae9b3db2.pdf>

https://ocw.mit.edu/courses/linguistics-and-philosophy/24-900-introduction-to-linguistics-fall-2012/lecture-summaries/MIT24_900F12_Dialects.pdf

<https://www.athenaeum.nl/nieuws/2017/pidgin-rijm-en-planten-in-derek-walcotts-omeros-vertaald-door-han-van-der-vegt/>

<https://www.nederlandseboekengids.com/20190916-grace-ndjako/>

<https://www.nederlandseboekengids.com/20190522-neske-beks/>

<https://www.newyorker.com/magazine/2018/05/14/zora-neale-hurstons-story-of-a-former-slave-finally-comes-to-print>

<https://www.nrc.nl/nieuws/2019/01/31/hoe-negre-te-vertalen-in-het-nu-a3652458>

<https://nmaahc.si.edu/blog-post/new-african-american-identity-harlem-renaissance>

<https://www.nybooks.com/articles/2002/09/26/the-high-priestess-of-the-vernacular/>

<https://www.human.nl/brainwash/lees/gloriawekker.html>

<https://www.nybooks.com/articles/1978/12/21/in-sorrows-kitchen/>

<https://www.nybooks.com/articles/2019/10/24/zadie-smith-in-defense-of-fiction/>

<https://annefrank.org>